

*Dr Mladen M. Milošević**

Fakultet bezbednosti, Univerzitet u Beogradu

ORCID: 0000-0001-8978-3475

*Dr Jovana M. Banović***

Fakultet bezbednosti, Univerzitet u Beogradu

ORCID: 0009-0007-6324-487X

NAMERA I KRAJNJA NEPAŽNJA KAO ELEMENTI BIĆA KRIVIČNIH DELA PROTIV ŽIVOTNE SREDINE**

SAŽETAK: Zdravoj životnoj sredini se posvećuje kontinuirana pažnja u gotovo svim oblicima ljudskog delovanja: od građanskog aktivizma, preko različitih strategija razvoja, do pravne regulative i sankcionisanja povreda prava na zdravu vodu, vazduh, zemljište, floru i faunu. Krivičnopravna zaštita u tome predstavlja važan segment, počev od „klasičnih“ ekoloških povreda i ugrožavanja poput zagađenja, pa do onih koje ekološki kriminal podižu na „viši nivo“ i čine ga profitabilnim. Jedan od razloga koji doprinosi tome je neefikasnost mehanizama krivičnog pravosuđa, ali i nedelotvornost kazni onde gde su primenjene. To je i bio jedan od motiva za donošenje Direktive 2024/1203 o zaštiti životne sredine putem krivičnog prava. Pored toga, neka od ključnih pitanja krivičnopravne doktrine se gotovo paradigmatiski mogu uočiti upravo na primeru ekoloških krivičnih dela. Tu prvenstveno mislimo na određene dileme materijalnopravnog karaktera koje se tiču subjektivnih elemenata ovih krivičnih dela; potom na koncept odgovornosti pravnih lica za krivična dela koji svoj potencijal može ostvariti upravo u

* e-mail: milosevic@fb.bg.ac.rs, redovni profesor.

** e-mail: jovana.banovic@fb.bg.ac.rs, docentkinja.

*** Rad je primljen 12. 9. 2025, a prihvaćen je za objavljivanje 22. 12. 2025. godine.

domenu ekoloških delikata; ali i na granice i opravdanost krivič-nopravne reakcije u ovom polju, osobito kada je u pitanju odnos sa drugim merama poput upravnih, građanskih i drugih kaznenopravnih. Pomenuta Direktiva i međunarodni izvori mahom operišu pojmovima namere i krajnje nepažnje kao subjektivnim komponentama krivičnih dela. To je dominantna karakteristika anglosaksonske pravne tradicije čija je struktura opšteg pojma krivičnog dela nekoliko drugačija nego evrokontinentalna. Ipak, subjektivni element se izdvaja kao poseban, bilo kroz tzv. *mens rea* segment, bilo kroz pojam krivice. Grubo govoreći, namera i krajnja nepažnja, koje kao subjektivne oblike predviđa Direktiva, bi predstavljali pandan domaćem umišljaju i nehatu. No, pretpostavka je da se oni podudaraju tek u pojedinim aspektima i da nije opravdano izjednačiti ih olako. Međutim, Direktiva sadrži odredbu koja upućuje i na tumačenje ovih elemenata prema pravilima nacionalnog prava, što, sa nekim specifičnostima, ipak relativizuje ovu hipotezu. Prema tome, fokus rada će biti na analizi ovih subjektivnih elemenata na temeljima ekoloških krivičnih dela i značenja termina propisanih Direktivom 2024/1203. Pored toga, nastojaćemo da sagledamo mogućnosti implementacije ovih odredaba u domaće pravo, ali i ukažemo na kapacitete postojećih odredaba Krivičnog zakonika u ovoj oblasti. Nadalje, biće učinjen pokušaj formulisanja određenih praktičnih smernica za razumevanje i primenu normi o nameri i krajnjoj nepažnji u sledstvu njihovog efikasnijeg dokazivanja.

Ključne reči: ekološka krivična dela, namera, krajnja nepažnja, umišljaj, nehat, Direktiva 2024/1203, životna sredina

1. UVODNA RAZMATRANJA

Zaštita životne sredine je jedna od tema kojoj se pridaje velika pažnja u svakodnevnom pravnom, političkom, antropološkom i drugim diskursima. Fokus ovog rada biće na pravnoj dimenziji krivičnih dela protiv životne sredine, sa naročitim osvrtom na njihove subjektivne elemente.

Neposredan povod za obradu ove teme predstavlja donošenje Direktive (EU) 2024/1203 Evropskog parlamenta i Saveta od 11. aprila 2024. godine o zaštiti životne sredine putem krivičnog prava i zameni direktiva 2008/99/EZ i 2009/123/EZ (u daljem tekstu: Direktiva 24 ili Direktiva).¹ Države članice bi trebalo da u svoja zakonodavstva prenesu pravila sadržana u ovoj Direktivi do 21. maja 2026. godine (čl. 28. Direktive 24). Međutim, takve obaveze se stavljaju i pred „države kandidate“ za članstvo u Evropskoj uniji (u daljem

¹ Direktiva (EU) 2024/1203 Evropskog parlamenta i Saveta od 11. aprila 2024. godine o zaštiti životne sredine putem krivičnog prava i zameni direktiva 2008/99/EZ i 2009/123/EZ. Dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2024/1203/oj/eng>

tekstu: EU). Konkretno, čl. 3. Direktive sa ranijih 9, sada predviđa 20 krivičnih dela kojima se štiti životna sredina. Sve to je imalo odraz i u poslednjem nacrtu izmena i dopuna Krivičnog zakonika RS predstavljenom u septembru 2025. godine. Tako se u zvaničnom obrazloženju i razlozima za izmene u čl. 260, 262, 265. i 266. Krivičnog zakonika (u daljem tekstu: KZ)² i dodavanje novih članova 260a do 260v, 262a, 265a, 266a do 266d i 274a, ističe:

„...ove intervencije se zasnivaju na nalazima analize usklađenosti sa zahtevima Direktive (EU) 2024/1203 o zaštiti životne sredine krivičnim pravom, kojom se zamenjuje i proširuje sadržina Direktive 2008/99/EZ. Pošto Krivični zakonik Srbije nije u potpunosti bio usklađen ni sa ranijom direktivom, sada je neophodno uvesti veći broj izmena, uključujući uvođenje novih krivičnih dela i preciziranje postojećih, čime se proširuje krug inkriminisanih radnji i zaštićenih dobara, detaljno usklađuju pojmovi i struktura krivičnih dela, uvode kvalifikovani oblici sa strožim kaznama, kao i odgovornost za dela izvršena iz nehata, u skladu sa najvišim standardima zaštite životne sredine u evropskom pravu (...).“³

Iako pojedinačna analiza predloženih inkriminacija nije predmet našeg rada, vredni pomenuti da se na neophodnost njihovog redefinisanja ukazivalo i ranije.⁴

Direktiva 24, kao i dobar deo međunarodnih izvora mahom koriste pojmove namere i krajnje nepažnje kada objašnjavaju subjektivne komponente krivičnih dela. To je dominantna karakteristika anglosaksonske pravne tradicije čija je struktura opšteg pojma krivičnog dela unekoliko drugačija nego evrokontinentalna. Prema tome, subjektivni element se izdvaja kao poseban bilo kroz tzv. *mens rea* element, bilo kroz pojam krivice. Grubo govoreći, namera i krajnja nepažnja, koje kao subjektivne oblike predviđa Direktiva 24, bi predstavljali pandan domaćem umišljaju i nehatu. No, u radu ćemo ispi-

² Krivični zakonik, *Službeni glasnik RS*, br. br. 85/2005, 88/2005. – ispr., 107/2005. – ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016, 35/2019. i 94/2024.

³ Nacrt Zakona o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika – tekst propisa. Dostupno na: <https://www.paragraf.rs/dnevne-vesti/120925/120925-vest9.html>

⁴ Radisavljević, I., Banović, J. (2023). Nehatno lišenje života iz čl. 118. KZ. Teorija, praksa i osvrt na odgovornost pravnih lica. *Zbornik radova Kopaoničke škole prirodnog prava „Slobodan Perović“*, 151–168, 164, fn. 28. Do usvajanja predloženih izmena, aktuelno izostajanje svojevrstnih „teških dela protiv životne sredine“ kojima bi se kažnjavalo npr. nastupanje teške telesne povrede, teškog narušavanja zdravlja ili smrti jednog ili više lica, može se rešavati kroz sticaj nekog od krivičnih dela protiv života i tela i odgovarajućeg krivičnog dela iz glave 24 KZ. Tako i: Delić, N. (2021). *Krivično pravo – posebni deo*. Beograd: Univerzitet u Beogradu – Pravni fakultet, 289. Uz to, i sama Direktiva 24 prema recitalu 30 potcrtava mogućnost primene opštih odredaba nacionalnog prava o ubistvu i nehatnom lišenju života. Razume se, primena pravila o sticaju će zavisiti od okolnosti konkretnog slučaja.

tati pretpostavku po kojoj se oni podudaraju tek u pojedinim aspektima, te ukazati na razloge zašto nije opravdano izjednačiti ih olako, bez detaljnije analize. Svakako, ni sama Direktiva 24 nije suviše „pretenciozna“ pa „ostavlja slobodu“ nacionalnom zakonodavcu da ove pojmove tumači u skladu sa nacionalnim pravom i relevantnom praksom Suda pravde Evropske unije, što prethodnu hipotezu ipak relativizuje.

Na samom početku potrebno je istaći da se Direktiva 24 odnosi na ekološku zaštitu, tj. krivična dela koja se odnose na zaštitu prava na zdravu vodu, vazduh, zemljište, floru i faunu, sankcionisanje zagađenja, suzbijanje nezakonite trgovine i sl., a ne i na dobrobit životinja u užem smislu.⁵ KZ je jasan kada je u pitanju sistematika i ekološkim krivičnim delima možemo smatrati celu glavu 24. Međutim, ne treba zanemariti ni sporedno zakonodavstvo. Mi ćemo se, za potrebe ovog rada, kretati u okvirima, nazvaćemo „klasičnih“ ili „pravih“ ekoloških krivičnih dela u najužem smislu koji najvećma odgovaraju protivpravnim delima iz Direktive 24.⁶

Nakon prvog dela koji obuhvata uvodna razmatranja, u drugom delu ćemo se baviti pravnom osnovanošću primene Direktive 24 i ključnim kategorijama na kojima zasnivamo analizu. Na ovom mestu ukazaćemo i na koncept tzv. simboličkog krivičnog prava u kontekstu njegovog *ultima ratio* karaktera. Treći, ujedno i centralni deo se odnosi na teorijsko i praktično razumevanje i pozicioniranje subjektivnih elemenata – namere i krajnje netajnosti. U četvrtom delu ćemo se kratko osvrnuti na blanketni karakter ekoloških krivičnih dela, te odnos krivičnog i drugih grana prava poput građanskog i upravnog u zaštiti životne sredine. Peti deo čini zaključak rada.

2. DIREKTIVA 2024/1203 OD 11. APRILA 2024. GODINE

2.1. Osnovanost primene u domaćem pravu

Hijerarhija pravnih akata Evropske unije se može podeliti prema izvorima primarnog i sekundarnog prava. U primarne izvore spadaju osnivački ugovori EU, Povelja osnovnih prava EU, opšta načela Suda pravde EU. Sekundarne izvore predstavljaju uredbe, direktive, odluke, preporuke i mišljenja. Prema čl. 288. Ugovora o funkcionisanju EU (bivši čl. 249. Ugovora o

⁵ O tome više kod: Bajović, V. (2024). Krivičnopravna zaštita životinja u svetlu EU Direktive 2024/1203. *Glasnik Advokatske komore Vojvodine*, 96(4), 1104–1131, 1105.

⁶ O podeli na prava, neprava i sporedna ekološka krivična dela, više u: Batrićević, A. (2017). Ekološka krivična dela i kriminalitet korporacija. *Privredna krivična dela*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Institut za uporedno pravo, 243–256, 244.

Evropskoj zajednici, u daljem tekstu: Lisabonski ugovor)⁷, direktiva obavezuje svaku državu članicu kojoj je upućena u pogledu rezultata koji treba da se postignu, ali se organima država članica prepušta izbor oblika i načina. Nasuprot tome, uredba je opšteg karaktera, obavezujuća je u celini i neposredno se primenjuje; odluka je obavezujuća u celini, dok preporuke i mišljenja nisu obavezujući. Iz ovakvog određenja možemo izvući zaključke o pravnoj prirodi direktive, pa je u najkraćem možemo opisati kao obavezujuću u načelu, a prilagodljivu u pojedinostima.

Međutim, imajući u vidu hijerarhiju domaćih pravnih akata, opravdano se postavlja pitanje kako se to pravo EU „meša“ (naročito) u krivično pravo? Naime, krivično pravo je grana javnog prava i predstavlja najosetljivije, ali i najrepresivnije sredstvo za uređenje društvenih odnosa unutar jedne države. Pored toga, ono mora da zadovolji visoke standarde koje pred njega postavlja načelo zakonitosti, ali i garancije u postupanju i upotrebi monopola fizičke prinude koje je rezervisano za odnosnu državu. Otuda se sa pravom možemo zapitati da li i koliko evropski zakonodavac putem direktiva može obavezujuće uticati na suvereno pravo država da donose krivičnopravna pravila. O tome se izjašnjavao Sud pravde EU u Presudi C-176/03 od 13. 9. 2005. godine i, između ostalog, utvrdio da okvirna odluka nije podobna da obaveže države članice da uvedu krivične sankcije na nacionalnom nivou za dela protiv životne sredine, već da je odgovarajući instrument za harmonizaciju sankcija direktiva o krivičnopravnoj zaštiti životne sredine.⁸ Ipak, nakon odgovarajućih izmena, Lisabonski ugovor u čl. 83, st. 2. pruža valjan pravni osnov za primenu direktiva, između ostalog i u oblasti zaštite životne sredine⁹ propisujući da se:

„...direktivama mogu utvrditi minimalna pravila za određivanje krivičnih dela i sankcija u oblasti krivičnog prava ako se ispostavi da je približavanje

⁷ Consolidated Version of The Treaty on the Functioning of The European Union. Dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:12012E/TXT:en:PDF> i Ugovor o funkcionisanju Evropske unije. Dostupno na: https://www.mei.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/ugovor_eu.pdf.

⁸ V. Judgment of The Court (Grand Chamber) 13 September 2005, Case C-176/03, Commission of the European Communities v. Council of the European Union, para. 25, 32, 47–51. Takođe i: Balaž, E. (2024). Pravna zabluda u kontekstu krivičnih dela protiv životne sredine. *Glasnik Advokatske komore Vojvodine*, 96(4), 1438–1451, 1441.

⁹ U čl. 83, st. 1. Lisabonskog ugovora propisano je pravilo po kom se direktivama mogu utvrditi minimalna pravila koja se odnose na određivanje krivičnih dela i sankcija naročito teškim oblicima kriminala sa prekograničnom dimenzijom. To su: terorizam, trgovina ljudima i seksualna eksploatacija žena i dece, nedozvoljena trgovina drogom, nedozvoljena trgovina oružjem, pranje novca, korupcija, falsifikovanje sredstava plaćanja, računarski kriminal i organizovani kriminal. Vidljivo je da prema slovu ove odredbe direktive ne bi bile odgovarajući instrument za krivična dela iz drugih oblasti da nema prethodno navedenog stava 2.

zakona i drugih propisa država članica u ovoj oblasti od suštinske važnosti za delotvorno sprovođenje politike EU.“

Bez obzira na osobenu prirodu krivičnopravne materije i osetljivost na međunarodni upliv i uticaj na domaće pravo, ne možemo zanemariti činjenicu da harmonizacija doprinosi smanjenju pravnih razlika koje bi katkad mogle voditi strateškom zaobilaženju pravnih propisa u cilju izbora „lakše jurisdikcije“. ¹⁰ Pored toga, Elholm i Kolson ukazuju da se razlozi za ovaj „zaokret“ u izvesnoj liberalizaciji u primeni evropskih pravila mogu videti u tome da je EU u početku bila zajednica povezana isključivo ekonomskim interesima, da bi se, potom, njeno težište pomerilo ka ideji suprotstavljanja globalnim bezbednosnim rizicima i zaštiti interesa EU. ¹¹ Štaviše, na ovaj rezon, čini se, nije ostala imuna ni najviša sudska instanca naše zemlje. Iako se ne radi o presudi povodom krivičnopravnog događaja, interesantno je pomenuti jedno stanovište Vrhovnog (kasacionog) suda po kome se direktiva tretira kao opšteprihvaćeno pravilo međunarodnog prava. Sud je, naime, našao da su neosnovani navodi podnosioca revizije da se:

„Direktiva EU (...) ne može direktno primenjivati pred domaćim sudovima. Ovo iz razloga što Direktiva (...), predstavlja opšteprihvaćeno pravilo međunarodnog prava, koje se saglasno odredbi čl. 16, st. 2. Ustava neposredno primenjuje. Dakle, da bi se primenjivala opšteprihvaćena pravila međunarodnog prava, nije potrebno da ih država ratifikuje, kao što je to slučaj sa međunarodnim ugovorima koji moraju biti ratifikovani da bi predstavljali deo pravnog poretka i neposredno se primenjivali“. ¹²

Mada se ne radi o uporedivim kategorijama, možemo pretpostaviti da bi zauzimanje sličnog stanovišta, ukoliko bi se postavilo pred donosioc odluka u domaćoj praksi, bilo vrlo smelo kada je u pitanju krivično pravo. Ali ne treba izgubiti iz vida činjenicu da KZ uzima u obzir „opšta pravna načela priznata u međunarodnom pravu“ u slučaju posebnih uslova za krivično gonjenje (čl. 10, st. 3. KZ), „opšteprihvaćena pravila međunarodnog prava“ kod krivičnog dela rasne i druge diskriminacije (čl. 387. KZ), kao i „pravila međunarodnog prava“ kod niza krivičnih dela protiv čovečnosti i drugih dobara zaštićenih međunarodnim pravom. Svakako, sve ovo je jasno propisano i u skladu sa *lex scripta*

¹⁰ Mpunga-Biayi, P. (2025). The European Union Environmental Crime Directive 2024: The construction of an autonomous legal framework for the repression of environmental crimes within the European Union. *Environmental Law Review*, 27(2), 135–144, 144.

¹¹ Elholm, T., Colson, R. (2016). The Symbolic Purpose of EU Criminal Law. Chapter published in: *EU Criminal Justice and the Challenges of Diversity: Legal Cultures in the Area of Freedom, Security and Justice*, Colson, R., Field, S. eds. Cambridge: Cambridge University Press, 48–64, 54.

¹² Presuda Vrhovnog kasacionog suda, Prev 376/2020 od 24. 12. 2020. godine.

segmentom načela zakonitosti, ali se ne može zanemariti u procesu harmonizacije i budućih oblika krivičnih dela sa izraženom međunarodnom dimenzijom.

Nadalje, u teoriji se ističe kako usklađivanje krivičnihopravnih normi može doprineti stvaranju moralne kohezije i kreiranju svojevrsnog kolektivnog, evropskog identiteta upravo kroz uobličavanje jedinstvenih pravila koja predviđaju direktive. Tu se posebno izdvajaju pojedine oblasti i to: zaštita životne sredine, trgovina ljudima i rasizam. Ovde govorimo o konceptu tzv. simboličkog krivičnog prava. Njega odlikuje „deklarativnost krivičnog prava“ – propisivanje zakonskih opisa kao posledice „bezbednosnog ludila“ koje je bez praktičnog uticaja na suzbijanje kriminaliteta; „dupliranje“ postojećih inkriminacija – propisivanje novih krivičnih dela iako se ponašanja koja su njima obuhvaćena već mogu podvesti pod postojeće inkriminacije; stvaranje „signalne legislative“ – slanje poruka i signala javnosti i medijima da se radi o ozbiljnim nezakonitostima bez kakvog realnog razloga; „bindžovanje zakona“ – preterano donošenje i preuzimanje novih normi koje dovodi do hiperinkriminisanja bez stvarne potrebe.¹³ Ono što se javlja kao svojevrсни paradoks je to što nastojanje da se pojača simbolička funkcija EU, koja je po prirodi apstraktna, predstavlja opozit zahtevima za pragmatičnim i efikasnim merama sadržanim u direktivama. Naročito jer je i onoliko prihvatanja evropskih pravila u nacionalnim zakonima učinjeno dominantno radi borbe protiv kriminala, a ne nekakvog „simboličkog inženjeringa“.¹⁴

U svakom slučaju, uprkos tome što je krivičnopravna zaštita životne sredine nesporna i treba da prati razvoj regulative unutar EU, treba voditi računa da li se adekvatna zaštita može postići upotrebom postojećih mehanizama. To je, na kraju krajeva, u skladu sa *ultima ratio* karakterom krivičnog prava koji je u ovoj oblasti dopunjen fragmentarnim svojstvom ove grane prava. Uostalom, i čl. 83, st. 2. Lisabonskog ugovora dopušta primenu direktiva samo kada je to zaista neophodno.¹⁵ Osim toga, procesi globalizacije ne utiču samo na

¹³ Elholm, T., Colson, R. *Op. cit.*, 50–53; Lukić, N. (2025). Nova Direktiva EU o ekološkom kriminalitetu i potreba reforme domaćeg krivičnog zakonodavstva. *Zbornik radova sa međunarodne naučne konferencije „Odnos međunarodnog krivičnog i nacionalnog krivičnog prava“*, ur. Škulić, M., Miljuš, I., Škundrić, A. Beograd–Palić: Udruženje za međunarodno krivično pravo, 323–344, 327.

¹⁴ Elholm, T., Colson, R. (2016). The Symbolic Purpose of EU Criminal Law. Chapter published in: *EU Criminal Justice and the Challenges of Diversity: Legal Cultures in the Area of Freedom, Security and Justice*, Colson, R., Field, S. eds. Cambridge: Cambridge University Press, 55, 59.

¹⁵ Škulić, M. (2024). Krivično pravo i adekvatnost zaštite životne sredine – Međunarodni pravni standardi i materijalno krivično zakonodavstvo Srbije – usaglašenost ili ne?. *Glasnik Advokatske komore Vojvodine*, 96(4), 1036–1069, 1037, 1066.

stvaranje moralne kohezije, već i moralne panike, pa i o tome treba voditi računa prilikom implementacije pravila.¹⁶

2.2. Pojmovi i pravni instituti

Kako smo ukazali u uvodnim razmatranjima, namera i krajnja nepažnja u Direktivi 24 imaju drugačije značenje nego u domaćem pravu. Potonji pojam se čak i ne pominje u krivičnopravnim propisima, već se prevashodno vezuje za kategorije građanskog prava.¹⁷ Ipak, smatramo ispravnim stav po kome nije nužno tražiti čistu analogiju u nacionalnom pravu (pravo je ipak fluidno, posebno između različitih država i zajednica), već je dovoljno iznaći odgovarajući standard krivice (koji će sadržati dovoljno opštih, ali i pojedinačnih karakteristika da bi bio upotrebljiv).¹⁸ Detaljnija analiza će biti dana u narednom poglavlju, te ćemo na ovom mestu tek definisati relevantne pojmove u kontekstu Direktive 24. Krenimo redom.

Recital 9 Preambule Direktive 24 predviđa da krivično delo mora biti nezakonito, a da se prema potrebi može odrediti kvantitativni ili kvalitativni prag koji je potreban da bi se takvo postupanje smatralo krivičnim delom. Osnovni oblik krivice je namera, a Direktiva 24 predviđa da u određenim slučajevima delo može biti učinjeno barem iz krajnje nepažnje, što bi predstavljao lakši oblik. Nadalje, posebno je nezakonito postupanje koje uzrokuje smrt ili teške telesne povrede lica, znatnu štetu ili veliku opasnost od znatne štete za životnu sredinu ili se na drugi način smatra posebno štetnim za životnu sredinu. I ovi, po prirodi kvalifikovani oblici bi trebalo da postoje ako su učinjeni iz krajnje nepažnje. Po slovu srpskog prava, radiće se o krivičnim delima kvalifikovanim težom posledicom. Državama članicama je ostavljena mogućnost donošenja ili zadržavanja strožih pravila u ovom delu. Zanimljivo je da se u skladu sa recitalom 14 Direktive 24 teška telesna povreda tumači na uobičaj-

¹⁶ V. više kod: Ilić, A. (2017). Tradicionalni teorijski pristup u objašnjenju moralne panike. *Godišnjak Fakulteta bezbednosti*, 1, 295–312, 309.

¹⁷ Banović, J. (2022). *Dvojna priroda nehata u krivičnom pravu*. Doktorska disertacija. Beograd: Univerzitet u Beogradu, Pravni fakultet, 135.

¹⁸ Pigaroff, D., Robinson, D. (2016). A Commentary: Article 30. *The Rome Statute of the International Criminal Court*, 3rd edition, Triffterer, O., Ambos, K. eds. C. H. Beck-Hart-Nomos, 1111–1124, 1122–1123. Uz to, transsistemsko povezivanje različitih pravnih tradicija kroz međunarodne ugovore, pravila, praksu... utiče na smanjivanje ovih razlika u suštinskom tumačenju pravnih instituta. Banović, J. (2022). *Dvojna priroda nehata u krivičnom pravu*, doktorska disertacija. Beograd: Univerzitet u Beogradu, Pravni fakultet, 238–239.

jen način¹⁹, tako da uključuje promenu telesne funkcije ili ćelijske strukture, koja uzrokuje privremenu, hroničnu ili smrtonosnu bolest, poremećaje telesnih funkcija ili drugo pogoršanje fizičkog zdravlja, ali ne i poremećaje na planu mentalnog zdravlja.

Recital 10 Direktive 24 koji se odnosi na očigledna kršenja materijalno-pravnih zahteva je merodavan u kontekstu eventualnog isključenja protivpravnosti. Naime, ponašanje bi trebalo da bude nezakonito čak i ako je izvršeno na osnovu ovlašćenja koje je izdao nadležni organ ako je takvo ovlašćenje dobijeno prevarom ili korupcijom, iznudom ili prinudom. O tome ćemo nešto više govoriti kasnije prilikom obrade odnosa krivičnog i upravnog prava.

Za temu našeg rada ključni su recitali 26 i 27 Direktive 24 s obzirom na to da određuju značenje namere i krajnje nepažnje. Direktiva 24 određuje da pojam „namere“ (intention) treba tumačiti u skladu s nacionalnim pravom, uzimajući u obzir relevantnu sudsku praksu Suda pravde EU. Stoga se za potrebe ove Direktive „namera“ može tumačiti kao namera da se prouzrokuje smrt drugog lica, ali može uključivati i situaciju u kojoj učinilac, iako ne želi da prouzrokuje smrt lica, ipak pristaje na verovatnoću njenog nastupanja, pa preduzima ili ne preduzima radnju, pri tome kršeći određenu obavezu, što dovodi do smrti osobe. Isto tumačenje u vezi s pojmom „namera“ vredi ukoliko se namerno prouzrokuje teška telesna povreda ili znatna šteta po kvalitet vazduha, vode ili zemljišta ili ekosistema koja je nepopravljiva ili dugotrajna ili dođe do namernog uništenja ili znatnog oštećenja životinjskog ili biljnog sveta.

Nadalje, pojam „grube nepažnje“ (serious negligence) takođe treba tumačiti u skladu sa nacionalnim pravom, uzimajući u obzir relevantnu sudsku praksu Suda pravde. Ova Direktiva ne zahteva uvođenje koncepta „grube nepažnje“ u nacionalno pravo za svaki pojedinačni element krivičnog dela.²⁰

Ovim smo postavili temelje za nešto bližu analizu namere i krajnje nepažnje u sledu krivičnih dela protiv životne sredine.

¹⁹ O krivičnom delu teške telesne povrede, v. Milošević, M. (2022). *Krivično pravo – posebni deo: izabrane inkriminacije za studije nauka bezbednosti*. Beograd: Univerzitet u Beogradu – Fakultet bezbednosti, 29–35.

²⁰ Direktivom 24 se dalje precizira da se radi o obeležjima kao što su posedovanje, prodaja ili nudenje na prodaju, stavljanje na tržište i slični elementi. U takvim slučajevima, države članice mogu odlučiti da je koncept „grube nepažnje“ relevantan za elemente krivičnog dela kao što su zaštićeni status, „neznatna količina“ ili „verovatnoća“ da će ponašanje prouzrokovati značajnu štetu. Ovaj pristup je imanentan anglosaksonskom pravu i biće mu posvećena odgovarajuća pažnja u narednom odeljku.

3. NAMERA I KRAJNJA NEPAŽNJA – IZMEĐU DIREKTIVE 2024/1203 I SRPSKOG KRIVIČNOG PRAVA

3.1. Uopšte o subjektivnom elementu (krivica / *mens rea* / mental element)

Kada govorimo o nameri i krajnjoj nepažnji, po pravilu mislimo na subjektivni element koji se, u zavisnosti od pravnog sistema označava pojmom krivice, latinskim značenjem mentalnog stanja – *mens rea* ili opisno – *mental element*. Kažemo „po pravilu“, jer umišljaj i nehat kao uopšteni pandan nameri i krajnjoj nepažnji predstavljaju i obeležja bića krivičnog dela, što je u skladu sa njihovom dvostrukom funkcijom.

Za razliku od srpskog prava koje u čl. 25. i 26. KZ određuje vrste (i stepene) krivice kroz pojmove umišljaja i nehata, namera i krajnja nepažnja kao takvi nemaju neki opšti međunarodni izvor. Sem izuzetno, u zavisnosti od izvora koji su manje ili više generalnog karaktera (npr. Rimski statut ili Model Penal Code). Kako je Direktiva 24 u središtu našeg razmatranja, to ćemo se prilikom određivanja značenja osloniti na nju. No ipak, ni ona, osim uvođenja kriterijuma verovatnoće, pristajanja i htenja u delu o nameri, nije naročito iscrpna. U definisanju krajnje nepažnje – još manje. Svakako, dalje definisanje je ostavljeno poimanju svojstvenom „nacionalnom pravu ili praksi Suda pravde EU“. Ovo je vrlo važno istaći jer navedena fraza gotovo da ima značaj sintagme iz čl. 30. Rimskog statuta Međunarodnog krivičnog suda koja glasi: „ako nije drugačije predviđeno“, a koja, primera radi, otvara put za razmatranje nehata u okvirima koji ga tek izuzetno mogu „tolerisati“.²¹ Mišljenja smo da nije neophodno praviti značajne „rezove“ u distinkciji krivice u njenim različitim manifestacijama spram onih koje se pojavljuju u drugim pravnim sistemima. Stoga ćemo razmatranje svesti na, u osnovi – umišljaj i nehat. Uostalom, to nije bilo sporno ni za srpskog zakonodavca u predlogu pomenu-tih izmena i dopuna KZ.

3.2. „Brifing“ o ekocidu

Premda recital 21 Direktive 24 govoreći o „katastrofalnim posledicama“ dela opisanih u čl. 3. Direktive ukazuje na poređenje sa „ekocidom“, to neće biti predmet detaljnijeg razmatranja, sem u svrhe razjašnjenja pojedinih

²¹ Banović, J. (2023). Tačke spajanja i razdvajanja srpskog i međunarodnog krivičnog prava na primeru čl. 30 Rimskog statuta. *Zbornik radova sa međunarodne naučne konferencije „Raskršća međunarodnog krivičnog i krivičnog prava – reforma pravosudnih zakona Republike Srbije“*, ur. Škulić, M., Miljuš, I., Škundrić, A. Beograd–Palić: Udruženje za međunarodno krivično pravo i Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, 127–135, 130.

oblika krivice. Ne treba, međutim, zanemariti činjenicu da određeni elementi različitih definicija ekocida, posebno onda kada se govori o „verovatnoći“ ili „značajnoj verovatnoći“, mogu naći svoje mesto među obeležjima „običnih“ ekoloških dela. I opet, krivica se smatra jednim od najspornijih segmenata.²²

Kritikujući definicije ekocida koje su formulisale pojedine ekspert-ske grupe (v. fn. 20), Ambos je ukazao na nekoliko ključnih nedostataka.²³ Njih možemo donekle razumeti i kao smernice u tumačenju oblika krivice u „redovnim“ okolnostima kada su u pitanju krivična dela protiv životne sredine. Pre svega, on ističe da definicija krivice u predlogu ekocida nije dosledna međunarodnim standardima, niti je usklađena sa čl. 30. Rimskog statuta. Kako ne sadrži jasne elemente koji bi omogućili efikasno krivično gonjenje, uočljiv je izostanak praktičnog iskustva prilikom oblikovanja definicije, jer tako formulisani subjektivni element dovodi do faktičke nemogućnosti dokazivanja krivice.²⁴ Konkretno, on smatra nedopustivim definisanje ekocida kao krivičnog dela ugrožavanja i zasnivanje nadležnosti Međunarodnog krivičnog suda samo zbog rizika od nastupanja štete. Dodatni problem predstavlja dokazivanje standarda „značajne verovatnoće“ da do štete dođe. Nadalje ukazuje da nije opravdano izjednačavati neopreznost sa svešću o riziku (recklessness) i prihvatanje mogućnosti da dođe do nastupanja štete (*dolus eventualis*), jer se radi o različitim institutima koje različite države shvataju različito. Situaciju posebno komplikuje uvođenje termina knowledge (znanja, odn. svesti o izvesnosti ili bliskoj izvesnosti ishoda, koja nije samo prihvatanje rizika) i wanton conduct (bezobzirnog postupanja koje nanosi prekomernu štetu – dakle, reč je o jednom mešovitom, neodređenom kriterijumu).

Ekocid bi trebalo da predstavlja ozbiljnije krivično delo od ostalih dela protiv životne sredine. Sa druge strane, njegova namera je kvalitativno drugačija nego kod genocida. Kako se radi o ideji ekocida kao međunarodnog krivičnog dela, to ne bi bilo opravdano sniziti zahtevani prag krivice i dozvo-

²² Za pregled oblika krivice prilikom pokušaja definisanja ekocida od strane ekspert-ske radne grupe sa Univerziteta u Los Anđelesu UCLA i fondacije koja je oformila Nezavisni ekspertski PANEL, v. u: Škundrić, A. (2023). Ekocid u međunarodnom krivičnom pravu. *Zbornik radova sa međunarodne naučne konferencije „Raskršća međunarodnog krivičnog i krivičnog prava – reforma pravosudnih zakona Republike Srbije“*, ur. Škulić, M., Miljuš, I., Škundrić, A. Beograd–Palić: Udruženje za međunarodno krivično pravo i Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, 443–458, 451–455.

²³ Ambos, K. (2021). *Protecting the Environment through International Criminal Law?* Dostupno na: <https://www.ejiltalk.org/protecting-the-environment-through-international-criminal-law/>

²⁴ O ovoj definiciji sa komentarima: Stop Ecocide Foundation (2021). *Independent Expert Panel for the Legal Definition of Ecocide: Commentary and Core text*. Dostupno na: <https://static1.squarespace.com/static/5ca2608ab914493c64ef1f6d/t/60d1e6e604fae2201d03407f/1624368879048/SE+Foundation+Commentary+and+core+text+rev+6.pdf>

liti kažnjavanje za nehat (mada Robinson govori o „prostim“ nehatu) ili, pak, omogućiti objektivnu odgovornost, bez obzira na krivicu. Dakle, potrebno mu je pristupiti „holistički“: uz poštovanje principa krivice, ali i specifičnosti međunarodnih krivičnih dela.²⁵

U najkraćem, propisivanje ekocida unutar Rimskog statuta značilo bi ponovno preispitivanje krivice, odn. *Mental element* iz čl. 30. u kontekstu ovog krivičnog dela, ali zbog njegove prirode, i razmatranje uspostavljanja odgovornosti pravnih lica za krivična dela.

3.3. Namera i krajnja nepažnja

Namera se u izvornom tekstu označava kao intention i možemo je shvatiti kao oblik krivice koji se ogleda u postojanju umišljaja. Iako ovakav prevod Direktive 24 može zbuniti, ovaj element ne bi trebalo razumeti kao subjektivno obeležje bića krivičnog dela u smislu specijalne namere koja implicira samo direktni umišljaj. Krajnja nepažnja se prevodi kao serious negligence, pa je i ovde relevantan stepen krivice nehat. I to ne bilo kakav već „ozbiljan“. Za potrebe domaćeg prava, možemo zaključiti da u obzir dolaze direktni i eventualni umišljaj, dok s obzirom na nešto neodređeniji pojam nehata koji je dat u Direktivi, ne možemo zasigurno utvrditi da li je relevantan svesni, nesvesni ili obe vrste. Pored toga, ne možemo zanemariti ni neki „međuoblik“, povezan sa verovatnoćom nastupanja posledice koji se nalazi između dva osnovna tipa krivice. Međutim, Direktiva 24 ostavlja tumačenje „na volju“ državama, u skladu sa nacionalnim pravom. Iako Direktiva u ovom pogledu nije dovoljno jasna,²⁶ ovo ipak smatramo dobrim rešenjem, jer bi zahtev za doslovnim implementacijom standarda krivice propisanih evropskim dokumentima, čini se, izazvao velike legislativne probleme.

Polazeći od toga da ne možemo odsečno razlikovati vrste umišljaja i nehata unutar Direktivom 24 određenih pojmova namere i krajnje nepažnje, to ćemo analizu ovih elemenata obraditi zajedno. Sudeći po predlogu nacrtu KZ, naš zakonodavac nije odstupio od duha domaćeg prava, pa i umišljaj i nehat poima u smislu čl. 25. i 26. KZ. Poređenje namere i krajnje nepažnje u ovim okvirima može imati određeni praktični značaj, iako je udeo krivičnih dela protiv životne sredine (sa izuzetkom šumske krađe, unošenja opasnih materija u Srbiju i nedozvoljenog prerađivanja, odlaganja i skladištenja opasnih materija

²⁵ Robinson, D. (2022). Ecocide – Puzzles and Possibilities. *Journal of International Criminal Justice*, 20, 313–347, 329.

²⁶ Working Group on the National Criminalisation of Ecocide (2025). *Manual for a National Criminalisation of Ecocide*. 1–35, 18–19.

i zlostavljanja i ubijanja životinja) gotovo zanemarljiv.²⁷ Ovo ne treba toliko da čudi, jer neka od ozbiljnijih ekoloških krivičnih dela pre čine pravna, a ne fizička lica, a odgovornost pravnih lica za krivična dela još uvek nije zaživela u našoj judikaturi. Vredi istaći da su upravo neki slučajevi ekološkog kriminaliteta doprineli otkrivanju kriminalnog delovanja korporacija.²⁸ Sve to ne zavisi samo od valjanog normativnog okvira, već i od kompetencija državnih organa, ali i drugih tela koja učestvuju u otkrivanju i dokazivanju krivičnih dela.²⁹

Namera, koju razumemo kao vrstu krivice, postoji ukoliko dođe do svesnog zagađenja ekosistema (npr. odlaganjem otpada) ili u slučaju svesnog prihvatanja rizika (npr. stavljanjem u pogon postrojenja bez mera obezbeđenja)³⁰ ili prihvatanja verovatnoće nastanka pravom zabranjene posledice.³¹ Valja imati na umu da u zemljama anglosaksonske tradicije „znanje o rizicima“ i predviđanje verovatnog ishoda mogu biti problematični u kontekstu pravljenja razlike između bezobzirnosti/nepromišljenosti (recklessness) i eventualnog umišljaja (*dolus eventualis*), ali i direktnog i indirektnog umišljaja. Distinkcija recklessness i *dolus eventualis* meandrira između svesti o postojanju rizika (svesti da ostvarenje objektivnih elemenata krivičnog dela vodi riziku) i svesti o prihvatanju rizika, tj. sučeljavanju teorija pristajanja/odobrenja sa jedne strane i verovatnoće/mogućnosti, sa druge strane.³² Ova promišljanja postaju još složenija kada se „u jednačinu“ uvede i nehat, tj. nje-

²⁷ Tako je u 2024. godini za krivično delo Zagađenje životne sredine bilo osuđeno jedno lice, za krivično delo Nepreduzimanje mera zaštite životne sredine četiri lica, a za krivično delo Oštećenje životne sredine njih petoro. U jednom slučaju izrečena je kazna zatvora, dok su ostali postupci okončani izricanjem uslovnih osuda. Republički zavod za statistiku (2025). Punoletni učinioci krivičnih dela, 2024. Dostupno na: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2025/Pdf/G20251190.pdf>

²⁸ Milošević, M. (2012). *Odgovornost pravnih lica za krivična dela*, doktorska disertacija. Beograd: Univerzitet u Beogradu, Pravni fakultet, 21.

²⁹ Banović, B. (2017). Kompetentnost subjekata otkrivanja i gonjenja u funkciji efikasnog suzbijanja privrednih krivičnih dela. *Privredna krivična dela*, Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja – Institut za uporedno pravo, Stevanović, I., Čolović, V. prir., 167–185, 169.

³⁰ Mpunga-Biayi, P. (2025). The European Union Environmental Crime Directive 2024: The construction of an autonomous legal framework for the repression of environmental crimes within the European Union. *Environmental Law Review*, 27(2), 141.

³¹ Working Group on the National Criminalisation of Ecocide (2025). *Manual for a National Criminalisation of Ecocide*. 1–35, 17. Kao što smo pomenuli, kriterijum „verovatnoće“ određene kakvoće ne bi bio opravdan u kontekstu ekocida, ali može biti upotrebljiv kriterijum prilikom formiranja krivice kod „običnih“ ekoloških krivičnih dela u smislu odredaba Direktive 24.

³² Za pregled teorijskih shvatanja, v.: Banović, J. (2022). *Dvojna priroda nehata u krivičnom pravu*, doktorska disertacija. Beograd: Univerzitet u Beogradu, Pravni fakultet, 120–121.

gova gornja granica, ali i kategorija „voljnog slepila“³³ koje se, zbog svesnog izbegavanja znanja relevantnih okolnosti, može opisati kao „spolja nehatno a iznutra umišljajno“.

Kada govorimo o pojavnim oblicima krivičnih dela protiv životne sredine, zakonski opis može biti ostvaren kada se:

„...na osnovu medicinskog veštačenja zaključuje da prilikom rada sa otpadnim olovnm materijama, koje imaju naročito izraženo toksično dejstvo, može doći do zagađivanja i drugih individualno neodređenih lica kao i da su pojedini radnici koji nisu neposredno obavljali poslove na prebiranju i sečenju otpadnih akumulatora, poput radnika vozača teretnih vozila i radnika koji su poslove obavljali na viljuškaru, imali povećane koncentracije olova u krvi (...).“³⁴

Pojedini autori osnovano naglašavaju da učinioci ekoloških krivičnih dela retko imaju nameru nanošenja štete životnoj sredini. Njihovo delovanje je najvećma usmereno na sticanje profita.³⁵ Odatle se, dalje, možemo zapitati šta onda treba da bude obuhvaćeno krivicom? Da li sva ili samo neka obeležja (koja npr. i Direktiva 24 primerice navodi kada definiše krajnju nepažnju u recitalu 27)? Drugim rečima, da li posledica može da se pripiše nameri, odnosno umišljaju, a da opstane pravna kvalifikacija ekološkog krivičnog dela? Deluje nam da bi kriterijume Direktive 24, ali i tumačenja unutar nacionalnog prava (na koja Direktiva upućuje), zadovoljio standard ocene krivice prema opštim pravilima – kada su u pitanju osnovni oblici i primene pravila o krivičnim delima kvalifikovanim težom posledicom – kada su u pitanju teži. Ukoliko bi se u odnosu na težu posledicu (tešku telesnu povredu ili smrt) postupalo sa umišljajem, to bi se primenjivala pravila o sticaju krivičnih dela. Takvo rešenje, uz proporcionalne i odvrtaćuće kazne, bilo bi u skladu sa intencijom donosioca Direktive izraženom u recitalu 30:

„Krivični zakon svih država članica sadrži odredbe o ubistvu učinjenom namerno [sa umišljajem, prim. M. M. i J. M. B.] ili iz krajnje nepažnje [iz nehata, prim. M. M. i J. M. B.]. Države članice bi trebalo da budu u

³³ Pigaroff, D., Robinson, D. (2016). A Commentary: Article 30. *The Rome Statute of the International Criminal Court*, 3rd edition, Triffterer, O., Ambos, K. eds. C. H. Beck-Hart-Nomos, 1124.

³⁴ Presuda Vrhovnog kasacionog suda, Kzz 259/2014 od 29. 4. 2014. godine. Ovaj postupak je vođen protiv više lica za više krivičnih dela i to: teška dela protiv opšte sigurnosti ljudi i imovine, zloupotreba službenog položaja, zloupotreba položaja odgovornog lica i zagađenje životne sredine. U odnosu na krivično delo zagađenja životne sredine, doneta je odbijajuća presuda zbog nastupanja zastarelosti.

³⁵ Working Group on the National Criminalisation of Ecocide (2025). *Manual for a National Criminalisation of Ecocide*, 16; Robinson, D. (2022). Ecocide – Puzzles and Possibilities. *Journal of International Criminal Justice*, 20, 329.

moгуćnosti da primenjuju te opšte odredbe, uključujući odredbe o otežavajućim okolnostima, prilikom transponovanja odredaba ove direktive koje se odnose na krivična dela koja uzrokuju smrt osobe, bez obzira na to da li su učinjena sa umišljajem ili iz nehata.“

Krajnju nepažnju bi, pak, pokazao industrijski operater koji ne instalira mehanizme za obezbeđenje ili kompanija koja se ne pridržava propisa za upravljanje opasnim otpadom, pa usled toga dođe do nastupanja kakve štete.³⁶ Tako možemo izvesti zaključak da nedostatak dužne pažnje koji je praćen nepreduzimanjem odgovarajućih mera predostrožnosti prilikom obavljanja „rizične ekološke delatnosti“, uz nastupanje štete određene srazmere, može dovesti do nehatne odgovornosti učinioca. Zbog dužnosti iz koje proizlazi krivica, po pravilu će se raditi o nesvesnom nehatu s obzirom na to da se vrednuje učiniočevo ophođenje prema pravnim dobrima na osnovu postavljenih zahteva pravnog poretka. No, u nekim oblastima društvenog delovanja koje karakteriše pojačan rizik, izražena je i svest o njima (rizicima) odnosno dužnost posedovanja takve svesti. To je, uostalom, i tendencija savremenog krivičnog prava koje na ovaj način štiti opšte dobro kakvo je, između ostalog, i zdrava životna sredina. Tada govorimo o svesnom preduzimanju neopravdanog rizika. Ipak, reskiraju i nesvesno nehatni učinioci, a njihova odgovornost se gradi oko toga što su neopravdano nesvesni rizika jer su imali odgovarajuću obavezu.³⁷ Na planu odmeravanja kazne, razlikovanje svesnog i nesvesnog nehata nema većeg praktičnog značaja jer se ove dve vrste ne nalaze u odnosu teže i lakše vrste. Drugo je pitanje gornje granice nehata na relaciji svesni nehat i eventualni umišljaj. Neki od kriterijuma prema kojima bismo mogli odrediti sadržinu dužne pažnje jesu ulaganje razumnih napora da se spreči šteta po životnu sredinu ili zdravlje ljudi, tj. preduzimanje odgovarajućih mera da ne dođe do nastupanja konkretne opasnosti.³⁸

Kada govorimo o tipologiji kažnjivog ponašanja, načelno možemo zaključiti da ni prema Direktivi 24 ona ne odudara od opšte strukture: krivično delo se sastoji iz određenih obeležja bića u odnosu na koja treba da postoji namera ili, kada je to primenjivo – krajnja nepažnja.³⁹

Konačno, namera i krajnja nepažnja, kakve ih kao subjektivne oblike predviđa Direktiva, bi uopšteno govoreći predstavljale pandan domaćem umi-

³⁶ Mpunga-Biayi, P. (2025). The European Union Environmental Crime Directive 2024: The construction of an autonomous legal framework for the repression of environmental crimes within the European Union. *Environmental Law Review*, 27(2), 143.

³⁷ Banović, J. (2022). *Dvojna priroda nehata u krivičnom pravu*, doktorska disertacija. Beograd: Univerzitet u Beogradu, Pravni fakultet, 107, 110–111.

³⁸ Faure, M. G. (2024). The EU Environmental Crime Directive 2024: A Revolution in EU Environmental Criminal Law?. *Journal of Environmental Law*, 36(3), 323–342, 340.

³⁹ Mpunga-Biayi, P. (2025). *Op. cit.*, 136.

šljaju i nehatu. Oni se podudaraju u određenim aspektima, ali nije opravdano staviti znak jednakosti između njih. Međutim, Direktiva sadrži odredbu koja upućuje i na tumačenje ovih elemenata prema pravilima nacionalnog prava, što, sa nekim specifičnostima, ipak opravdava njihovu transpoziciju kroz tipične umišljajne i nehatne oblike prepoznate u našem pravu. Ovakvo rešenje može izazvati određene, mahom teorijske kritike, ali se čini da je u ovom slučaju „završeno bolje nego savršeno“.

4. ODNOS KRIVIČNOG I DRUGIH GRANA PRAVA U ZAŠTITI ŽIVOTNE SREDINE

Krivična dela protiv životne sredine su delimično blanketnog karaktera.⁴⁰ To znači da je za utvrđivanje obeležja bića potrebno konsultovanje širokog spektra propisa kako bi se utvrdilo šta „kršenje propisa o zaštiti životne sredine“ jeste.⁴¹ U srpskom pravu u obzir dolazi veliki broj akata, poput Zakona o zaštiti životne sredine, Zakona o zaštiti prirode, Zakona o divljači i lovstvu, Zakona o ribarstvu, Zakona o dobrobiti životinja, Zakona o proceni uticaja na životnu sredinu, Zakona o upravljanju otpadom, Zakona o zaštiti vazduha... i niza drugih, sektorskih propisa. Na tom stanovištu stoji i domaća sudska praksa obrazlažući da je:

„...za postojanje predmetnog krivičnog dela (zagađenje životne sredine) neophodno da je do zagađivanja došlo kršenjem blanketne odredbe koja se odnosi na propise o zaštiti, očuvanju i unapređenju životne sredine, ali da u činjeničnom opisu dela navedenom u uređenom podnesku oštećenog kao tužioca okrivljenima nije stavljeno na teret da su preduzimanjem inkriminiranih radnji prekršili neki blanketni propis.“⁴²

Iako je potrebno i poželjno znati u čemu se sastoji kršenje propisa, pozivanje na brojne kako međunarodne, tako i nacionalne akte može biti problematično za utvrđivanje obeležja krivičnih dela.⁴³ Ovo utiče na poštovanje načela zakonitosti, a posledično – i pravne sigurnosti, te pravo na fer suđenje.

⁴⁰ Delić, N. (2021). *Krivično pravo – posebni deo*. Beograd: Univerzitet u Beogradu – Pravni fakultet, 287.

⁴¹ U tom smislu se govori i u inostranoj teoriji: Faure, M. G. (2024). The EU Environmental Crime Directive 2024: A Revolution in EU Environmental Criminal Law? *Journal of Environmental Law*, 36(3), 333.

⁴² Rešenje Apelacionog suda u Beogradu, Kž2 br. 3337/13 od 24. 9. 2013. godine.

⁴³ Atanasova, D., Krasteva, N. (2025). Environmental Protection and the New Safeguards Provided in Directive (EU) 2024/1203 on the Protection of the Environment Through Criminal Law Environment. *Technology. Resources. Rezekne, Latvia Proceedings of the 16th International Scientific and Practical Conference*, V, 37–41, 41.

Nije svako zagađenje, pod uslovima predviđenim relevantnim propisima, krivično delo. To je razumljivo s obzirom na prirodu industrijske delatnosti. Ipak, određena odstupanja se sankcionišu i „manje invazivnim“ sredstvima poput mehanizama građanskog i upravnog (administrativnog) prava. Tako je npr. na terenu građanskog prava, jedan od mehanizama tužba zbog otklanjanja opasnosti od nastanka štete po zdravlje neodređenog broja ljudi. Ona je u jednom domaćem sudskom postupku usledila nakon što nisu usvojeni zahtevi za pokretanje vanrednog inspeksijskog nadzora kao mere upravnog prava zbog velikog prekoračenja maksimalnih dozvoljenih emisija sumpor-dioksida.⁴⁴

Nadalje, kada je u pitanju naknada štete, Apelacioni sud u Beogradu utvrđuje odgovornost tuženog za prouzrokovanu materijalnu štetu tužiocu primenom čl. 173. i 174, u vezi sa čl. 154, st. 2. Zakona o obligacionim odnosima i nalazi da:

„Obrada metala, peskarenje i bojenje predstavlja delatnost od koje potiče povećana opasnost štete za okolinu u vidu zagađenja, pogotovo jer je obavljana u gradskoj zoni, pa (...) se radi o šteti nastaloj u vezi sa opasnom delatnošću za koju tuženi kao njen organizator odgovara po principu objektivne odgovornosti u smislu čl. 173. i 174. Zakona o obligacionim odnosima. Obavljanje delatnosti tuženog u spornom periodu (obrada metala, peskarenje i bojenje) uzrokovalo je zagađenje životne sredine usled kojeg je došlo do naglog uginuća pčela, dok voće i povrtarske kulture na parceli tužioca nisu više bile za ljudsku upotrebu, pa je pravilno zaključio prvostepeni sud da tužilac ima pravo na naknadu materijalne štete (...).“⁴⁵

Akcesorna priroda krivičnog prava se možda i najbolje ogleda na primeru odnosa prema upravnopravnim merama. Štaviše, i sama Direktiva 24 u recitalu 4 predviđa da je komplementarnost krivičnog i upravnog prava ključna za sprečavanje nezakonitog postupanja koje šteti životnoj sredini i odvratanje od takvog postupanja. Do donošenja Direktive, krivična odgovornost je bila u skoro potpunoj zavisnosti od upravnog prava i postojala je gotovo na nivou

⁴⁴ Pravni tim RERI-ja (2024). Zaštita životne sredine pravnim sredstvima – Pravna analiza sudskog postupka koji je RERI pokrenuo protiv Elektroprivrede Srbije zbog ugrožavanja zdravlja ljudi. Beograd: Regulatorni institut za obnovljivu energiju i životnu sredinu, 1–31. Dostupno na: <https://reri.org.rs/wp-content/uploads/2024/04/Pravna-analiza-sudskog-postupka-RERI-vs-EPS.pdf>. Sud je utvrdio da su ispunjeni uslovi iz čl. 156. Zakona o obligacionim odnosima za uklanjanje izvora opasnosti od koga pretila znatnija šteta neodređenom broju lica, kao i za uzdržavanje od delatnosti od koje proizlazi uznemiravanje ili opasnost štete, ako se nastanak uznemiravanja ili štete ne može sprečiti odgovarajućim merama. Usvajanjem tužbenog zahteva, Viši sud u Beogradu zabranjuje EPS-u da u kalendarskoj 2023, 2024, 2025, 2026. i 2027. godini iz svojih termoelektrana emituje u vazduh zagađujuću materiju sumpor-dioksid preko ukupnih maksimalnih godišnjih emisija sumpor-dioksida za sva postrojenja iz NERP-a.

⁴⁵ Presuda Apelacionog suda u Beogradu, Gž 7658/2018 od 26. 6. 2019. godine.

pukog kršenja propisa, pa nije bilo lako podvesti određeno ponašanje pod okrilje jedne ili druge grane prava.⁴⁶ Ovu pravnu situaciju je dodatno otežavalo to što su i krivično i upravno pravo grane javnog prava, a u obavljanju privredne delatnosti, administrativne obaveze se ne uspostavljaju uvek u korist države.⁴⁷ Nadalje, Marković slikovito problematizuje, kako to naziva – „administrativnu džunglu“ brojnih propisa koji se moraju konsultovati prilikom utvrđivanja graničnih vrednosti zagađenja, ali i valjane identifikacije stvarno prekršene odredbe.⁴⁸

Sada je, pak, u čl. 3. Direktive 24, između ostalog propisano da je:

„...takvo ponašanje [kojim se ostvaruje zakonski opis krivičnog dela, prim. M. M. i J. M. B.] nezakonito čak i ako je izvršeno na osnovu ovlašćenja koje je izdao nadležni organ države članice, ako je takvo ovlašćenje dobijeno prevarom ili korupcijom, iznudom ili prinudom, ili ako takvo ovlašćenje očigledno krši relevantne materijalnopravne zahteve.“

(Ne)postojanje administrativnog odobrenja, odnosno dozvole, može imati određene implikacije na polju ostvarenosti elemenata krivičnog dela, pa pod određenim uslovima i isključiti krivično delo na nivou predviđenosti u zakonu ili protivpravnosti.⁴⁹ Ne zalazeći u dublje teorijske dileme, bitno je krenuti od jasnog razlikovanja administrativnih prestupa od krivičnih dela.⁵⁰ To konkretno znači da postojanje dozvole za obavljanje određene delatnosti koja na neki način može uticati na životnu sredinu, ne predstavlja i „dozvolu za svakovrsno zagađenje ili kršenje ljudskih prava“.⁵¹ Ukoliko dođe do ostvarenja krivičnog dela, jer se npr. radi o zagađenju u većoj meri, po logici stvari ne bi bilo opravdanje to što zagađivač ima dozvolu.

Kada je reč o postupcima pred Upravnim sudom, navešćemo primer presude u kojoj je utvrđeno da su:

„Neosnovani navodi tužbe da će postojanjem živinarske farme u blizini njihovih salaša, tužioci trpeti štetne posledice koje su od uticaja na njihovu

⁴⁶ Faure, M. G. (2024). The EU Environmental Crime Directive 2024: A Revolution in EU Environmental Criminal Law? *Journal of Environmental Law*, 36(3), 324–325.

⁴⁷ *Ibid.*, 326.

⁴⁸ Marković, I. (2022). Characteristics of Environmental Crimes as Challenges for their Detection and Proving. Thematic Conference Proceedings of International Significance / Contemporary Challenges in Detecting and Proving Crime. *Archibald Reiss Days*, 12, 113–128, 121.

⁴⁹ Vuković, I. (2021). *Krivično pravo – Opšti deo*. Beograd: Univerzitet u Beogradu – Pravni fakultet, 186–187.

⁵⁰ Atanasova, D., Krasteva, N. (2025). Environmental Protection and the New Safeguards Provided in Directive (EU) 2024/1203 on the Protection of the Environment Through Criminal Law Environment. *Technology. Resources. Rezekne, Latvia Proceedings of the 16th International Scientific and Practical Conference*, V, 37–41, 39.

⁵¹ Faure, M. G. (2024). *Op. cit.*, 340.

životnu sredinu, jer je u (...) osporenom rešenju, odlučeno da je nosilac projekta dužan da obezbedi izvršavanje programa stalnog praćenja kvaliteta vazduha, buke, otpadnih voda, kvaliteta i ukupne količine biokomposta i postupanja sa otpadom u skladu sa važećim propisima definisanim poglavljem 9 'program praćenja uticaja na životnu sredinu' i da podatke dobijene monitoringom dostavlja Agenciji za zaštitu životne sredine, Gradskoj upravi za zaštitu životne sredine Grada Novog Sada i Gradskoj upravi za inspeksijske poslove, Oblast inspekcije za zaštitu životne sredine. Stoga će tužioci moći da štite svoja prava i interese ubuduće, u slučaju potrebe, obraćanjem nadležnim inspekcijama za zaštitu životne sredine (...).⁵²

Kada su u pitanju odredbe Zakona o opštem upravnom postupku⁵³ u kontekstu odnosa prema krivičnom pravu i eventualnom sporu na liniji dozvola – krivično delo, čl. 107, st. 3. propisuje da je organ dužan da prekine postupak ako se prethodno pitanje tiče postojanja krivičnog dela. Pored toga, čl. 183. istog zakona omogućava drugostepenom ili nadzornom organu da na zahtev stranke ili po službenoj dužnosti u celini ili delimično poništi konačno rešenje, između ostalog i: ako je doneto u stvari iz sudske nadležnosti ili u stvari o kojoj se ne odlučuje u upravnom postupku; potom, ako bi se njegovim izvršenjem moglo prouzrokovati neko krivično delo; ili, ako je, pak, doneto kao posledica prinude, iznude, ucene, pritiska ili drugih nedozvoljenih radnji. I na bazi ovog sumarnog pregleda upravnih propisa se mogu uočiti normativne granice različitih nezakonitih ponašanja.

Načelno, svako kršenje propisa bez posledica koje se ogledaju barem u nastupanju konkretne opasnosti bi se razmatralo na terenu upravnog prava. Prema tome, može se zaključiti da je prag za aktivaciju mehanizama krivičnog pravosuđa, po pravilu nastupanje značajnije štete za životnu sredinu ili štete za zdravlje ljudi, te postojanje uzročno-posledične veze između radnje i ovih posledica, uz postojanje minimalno zahtevanog nivoa krivice.

Poredeći pravnu reakciju na temeljima tri grane prava, For administrativne (upravne) sankcije smatra podobnim za regulisanje ekonomskih aktivnosti i jačanje obaveze poštovanja standarda pod pretnjom novčane kazne ili oduzimanja dozvola; građanske sankcije vidi kao pravnu zaštitu kroz nadoknadu oštećenim licima, dok krivičnopravnim sankcijama potcrtava represivna svojstva, a odvrćajuću funkciju vidi u izricanju kazni zatvora ili novčanih kazni.⁵⁴

⁵² Presuda Upravnog suda, 3 U. 15891/10 (2009) od 19. 1. 2012. godine.

⁵³ Zakon o opštem upravnom postupku, *Službeni glasnik RS*, br. 18/2016, 95/2018. – autentično tumačenje i 2/2023. – odluka US.

⁵⁴ Faure, M. G. (2024). The EU Environmental Crime Directive 2024: A Revolution in EU Environmental Criminal Law? *Journal of Environmental Law*, 36(3), 137.

Čini se da su Direktivom rešena određena sporna pitanja u pogledu nadležnosti različitih državnih organa s obzirom na prirodu nezakonitih akata. Svakako, potpuni obuhvat zaštite se postiže komplementarnom primenom pravila nekoliko grana prava. Tako, po okončanim postupcima, u obzir dolaze najrazličitije sankcije: kazne, isključenje iz postupaka javnih nabavki, oduzimanje dozvole, zabrana obavljanja delatnosti, oduzimanje imovine, objavljivanje podataka osuđenih lica i sl.⁵⁵

5. ZAKLJUČAK

Pravnu zaštitu životnoj sredini pruža nekoliko grana prava. Građansko pravo na polju naknade štete, upravno u domenu kršenja ekološke regulative i krivično u suzbijanju najtežih posledica koje pogađaju kako životnu sredinu, tako i život i zdravlje ljudi. Jedan pravni mehanizam ne isključuje drugi, pa na njih treba gledati komplementarno. Ovo je očekivano s obzirom na brojnost i varijacije načina na koje se životna sredina može ugroziti. Neki su teži, neki lakši, a s obzirom na okolnosti konkretnog slučaja, treba „odmeriti“ odgovarajući nivo zaštite.

Krivičnopравnom odgovoru doprinosi i Direktiva 2024/1203 o zaštiti životne sredine krivičnim pravom. U fokusu ovog rada našla su se rešenja Direktive o nameri i krajnjoj nepažnji i razumevanje ovih instituta u okvirima domaćeg prava. Reč je o subjektivnim elementima krivičnih dela, tj. oblicima krivice. Ovako imenovani pojmovi su karakteristični za zemlje anglosaksonске pravne tradicije, imaju sličnosti sa domaćim poimanjem umišljaja i nehata, ali se sa njima ne mogu potpuno poistovetiti. No, ipak, iako pravila sadržana u direktivama jesu obavezujuća, ona se ne moraju doslovno prenositi u odnosni pravni sistem. Njihova svrha je u normativnom oblikovanju koje vodi korisnim efektima, što je u ovom slučaju efikasna zaštita životne sredine putem krivičnog prava. Otud je od značaja za shvatanje i kasniju primenu pravila o nameri i krajnjoj nepažnji po slovu Direktive – i njihovo tumačenje u nacionalnom pravu, kao i praksi Suda pravde EU. Dodatno, poslednjim (mada još uvek neusvojenim) predlogom izmena i dopuna KZ obuhvaćena su i krivična dela protiv životne sredine, a srpski zakonodavac se opredelio za upodobljavanje namere i krajnje nepažnje umišljaju i nehatu. Zbog svega toga smo, čini se, imali osnova da u što većoj meri pokušamo da obradimo nameru i

⁵⁵ Atanasova, D., Krasteva, N. (2025). Environmental Protection and the New Safeguards Provided in Directive (EU) 2024/1203 on the Protection of the Environment Through Criminal Law Environment. *Technology. Resources. Rezekne, Latvia Proceedings of the 16th International Scientific and Practical Conference*, V, 37–41, 40.

krajnju nepažnju kroz prizmu umišljaja i nehata u smislu čl. 25. i 26. KZ, ali da u objašnjenje njihove sadržine uvedemo i određene stavove zastupane u angloameričkoj pravnoj misli sledstveno tamošnjem *mens rea* elementu krivičnog dela.

U načelu, mogao bi se izvesti zaključak da Direktiva pod namerom podrazumeva direktni i eventualni umišljaj kroz htenje, odnosno pristajanje na preduzimanje propisima zabranjenog ponašanja, ali uvodi i kriterijum verovatnoće nastupanja posledice. Potonji uslov nas pomera na promatranje odnosa donje granice umišljaja i gornje granice nehata, pa nužno uvodi i kategoriju svesnog ili nesvesnog zanemarivanja rizika u celu konstrukciju. Nadalje, pred nehatnog učinioa se postavlja zahtev po kom bi bio „dužan da bude predostrožan“, tj. da uloži razumne napore ne bi li sprečio štetu po životnu sredinu ili zdravlje ljudi, tj. nastupanje konkretne opasnosti. Ipak, sve vreme treba imati na umu da krivičnopravnoj reakciji ima mesta tek onda kada su drugi instrumenti nemoćni da odgovore na takva delovanja. Nekada će adekvatna sankcija biti mera upravnog prava (oduzimanje dozvole, novčana kazna, isključenje iz postupaka javnih nabavki...), nekada građanskog (nadoknada štete u parničnom postupku), a nekada će se raditi o toliko velikom negativnom uticaju na životnu sredinu koje zahteva najoštriju, krivičnopravnu reakciju (zatvor, oduzimanje imovine, novčana kazna). Prema tome, potrebno je utvrditi da je ostvareno protivpravno ponašanje usled kog je nastupila pravom zabranjena posledica, te da između ovih elemenata postoji uzročna veza. Primeri za to će često biti postupanje van okvira dozvoljenih granica, delovanje van regulatornog sistema, značajna šteta po životnu sredinu, život i zdravlje ljudi i, svakako – skrivljeno ponašanje, tj. psihički odnos učinioca prema ekološkom delu. Upravo element krivice često može biti odlučujući prilikom utvrđivanja da li se radi o krivičnom delu ili nekom drugom, lakšem prestupu. Takođe, češća primena pravila o odgovornosti pravnih lica za krivična dela bi ojačala postojeće metode zaštite.

Kvalitetni propisi su dobar preduslov za zakonito postupanje državnih organa. Njihovom valjanom primenom se ostvaruje stvarna svrha normativnih akata. Zato se istinski efekti najbolje ogledaju u praktičnom postupanju. Na sve to, treba imati u vidu mogućnosti koje pruža pozitivnopravna regulativa. Ipak, nekada ni sve to nije dovoljno, pa boljem razjašnjenju pojedinih instituta kakvi su, uostalom, i namera i krajnja nepažnja, doprinosi sinergija različitih ekspertskih pristupa, kako teorijskih, tako i praktičnih.

LITERATURA

- Ambos, K. (2021). *Protecting the Environment through International Criminal Law?*
Dostupno na: <https://www.ejiltalk.org/protecting-the-environment-through-international-criminal-law/>
- Atanasova, D., Krasteva, N. (2025). Environmental Protection and the New Safeguards Provided in Directive (EU) 2024/1203 on the Protection of the Environment Through Criminal Law. *Environment. Technology. Resources. Rezekne, Latvia Proceedings of the 16th International Scientific and Practical Conference*, V, 37–41
- Bajović, V. (2024). Krivičnopravna zaštita životinja u svetlu EU Direktive 2024/1203. *Glasnik Advokatske komore Vojvodine*, 96(4), 1104–1131.
- Balaž, E. (2024). Pravna zabluda u kontekstu krivičnih dela protiv životne sredine. *Glasnik Advokatske komore Vojvodine*, 96(4), 1438–1451.
- Banović, B. (2017). Kompetentnost subjekata otkrivanja i gonjenja u funkciji efikasnog suzbijanja privrednih krivičnih dela. *Privredna krivična dela*, Stevanović, I., Čolović, V. prir. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja – Institut za uporedno pravo, 167–185.
- Banović, J. (2022). *Dvojna priroda nehata u krivičnom pravu*, doktorska disertacija. Beograd: Univerzitet u Beogradu, Pravni fakultet.
- Banović, J. (2023). Tačke spajanja i razdvajanja srpskog i međunarodnog krivičnog prava na primeru čl. 30 Rimskog statuta. *Zbornik radova sa međunarodne naučne konferencije „Raskršća međunarodnog krivičnog i krivičnog prava – reforma pravosudnih zakona Republike Srbije“*, ur. Škulić, M., Miljuš, I., Škundrić, A. Beograd–Palić: Udruženje za međunarodno krivično pravo i Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, 127–135.
- Batričević, A. (2017). Ekološka krivična dela i kriminalitet korporacija. *Privredna krivična dela*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Institut za uporedno pravo, 243–256.
- Delić, N. (2021). *Krivično pravo – posebni deo*. Beograd: Univerzitet u Beogradu – Pravni fakultet.
- Elholm, T., Colson, R. (2016). The Symbolic Purpose of EU Criminal Law. Chapter published in: *EU Criminal Justice and the Challenges of Diversity: Legal Cultures in the Area of Freedom, Security and Justice*, Colson, R., Field, S. eds. Cambridge: Cambridge University Press, 48–64.
- Ilić, A. (2017). Tradicionalni teorijski pristup u objašnjenju moralne panike. *Godišnjak Fakulteta bezbednosti*, 1, 295–312.
- Lukić, N. (2025). Nova Direktiva EU o ekološkom kriminalitetu i potreba reforme domaćeg krivičnog zakonodavstva. *Zbornik radova sa međunarodne naučne konferencije „Odnos međunarodnog krivičnog i nacionalnog krivičnog prava“*, ur. Škulić, M., Miljuš, I., Škundrić, A. Beograd–Palić: Udruženje za međunarodno krivično pravo, 323–344.

- Faure, M. G. (2024). The EU Environmental Crime Directive 2024: A Revolution in EU Environmental Criminal Law? *Journal of Environmental Law*, 36(3), 323–342.
- Marković, I. (2022). Characteristics of Environmental Crimes as Challenges for their Detection and Proving. Thematic Conference Proceedings of International Significance / Contemporary Challenges in Detecting and Proving Crime. *Archibald Reiss Days*, 12, 113–128.
- Milošević, M. (2012). *Odgovornost pravnih lica za krivična dela*. Doktorska disertacija. Beograd: Univerzitet u Beogradu, Pravni fakultet.
- Milošević, M. (2022). *Krivično pravo – posebni deo: izabrane inkriminacije za studije nauka bezbednosti*. Beograd: Univerzitet u Beogradu – Fakultet bezbednosti.
- Mpunga-Biayi, P. (2025). The European Union Environmental Crime Directive 2024: The construction of an autonomous legal framework for the repression of environmental crimes within the European Union. *Environmental Law Review*, 27(2), 135–144.
- Pigaroff, D., Robinson, D. (2016). A Commentary: Article 30. *The Rome Statute of the International Criminal Court*, 3rd edition, Triffterer, O., Ambos, K. eds. C. H. Beck-Hart-Nomos, 1111–1124.
- Pravni tim RERI-ja (2024). Zaštita životne sredine pravnim sredstvima – Pravna analiza sudskog postupka koji je RERI pokrenuo protiv Elektroprivrede Srbije zbog ugrožavanja zdravlja ljudi. Beograd: Regulatorni institut za obnovljivu energiju i životnu sredinu, 1–31. Dostupno na: <https://reri.org.rs/wp-content/uploads/2024/04/Pravna-analiza-sudskog-postupka-RERI-vs-EPS.pdf>
- Radisavljević, I., Banović, J. (2023). Nehatno lišenje života iz čl. 118. KZ. Teorija, praksa i osvrt na odgovornost pravnih lica. *Zbornik radova Kopaoničke škole prirodnog prava „Slobodan Perović“*, 151–168.
- Republički zavod za statistiku (2025). Punoletni učinioci krivičnih dela, 2024. Dostupno na: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2025/Pdf/G20251190.pdf>
- Robinson, D. (2022). Ecocide – Puzzles and Possibilities. *Journal of International Criminal Justice*, 20, 313–347.
- Stop Ecocide Foundation (2021). *Independent Expert Panel for the Legal Definition of Ecocide: Commentary and Core text*. Dostupno na: <https://static1.squarespace.com/static/5ca2608ab914493c64ef1f6d/t/60d1e6e604fae2201d03407f/1624368879048/SE+Foundation+Commentary+and+core+text+rev+6.pdf>
- Škulić, M. (2024). Krivično pravo i adekvatnost zaštite životne sredine – Međunarodni pravni standardi i materijalno krivično zakonodavstvo Srbije – usaglašenost ili ne?. *Glasnik Advokatske komore Vojvodine*, 96(4), 1036–1069.
- Škundrić, A. (2023). Ekocid u međunarodnom krivičnom pravu. *Zbornik radova sa međunarodne naučne konferencije „Raskršća međunarodnog krivičnog i krivičnog prava – reforma pravosudnih zakona Republike Srbije“*, ur. Škulić, M., Miljuš, I., Škundrić, A. Beograd–Palić: Udruženje za međunarodno krivično pravo i Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, 443–458.
- Vuković, I. (2021). *Krivično pravo – Opšti deo*. Beograd: Univerzitet u Beogradu – Pravni fakultet.

Working Group on the National Criminalisation of Ecocide (2025). *Manual for a National Criminalisation of Ecocide*. 1–35.

Pravni akti

Direktiva (EU) 2024/1203 Evropskog parlamenta i Saveta od 11. aprila 2024. godine o zaštiti životne sredine putem krivičnog prava i zameni direktiva 2008/99/EZ i 2009/123/EZ. Dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2024/1203/oj/eng>

Nacrt Zakona o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika – tekst propisa. Dostupno na: <https://www.paragraf.rs/dnevne-vesti/120925/120925-vest9.html>

Krivični zakonik, *Službeni glasnik RS*, br. br. 85/2005, 88/2005. – ispr., 107/2005. – ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016, 35/2019. i 94/2024.

Consolidated Version of The Treaty on the Functioning of The European Union. Dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:12012E/TXT:en:PDFUgovor o funkcionisanju Evropske unije>. Dostupno na: https://www.mei.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/ugovor_eu.pdf

Zakon o opštem upravnom postupku, *Službeni glasnik RS*, br. 18/2016, 95/2018. – autentično tumačenje i 2/2023. – odluka US.

Sudska praksa

Judgment of The Court (Grand Chamber) 13 September 2005, Case C-176/03, Commission of the European Communities v. Council of the European Union.

Presuda Vrhovnog kasacionog suda, Prevljuski 376/2020, od 24. 12. 2020. godine.

Presuda Vrhovnog kasacionog suda, Kzz 259/2014, od 29. 4. 2014. godine.

Rešenje Apelacionog suda u Beogradu, Kž2 br. 3337/13, od 24. 9. 2013. godine.